

EMZİREN ANNELERİN KORONAVİRÜSANKSİYETESİ VE EMZİRME ÖZ-YETERLİLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Neşe ATAMAN BOR

Hakkâri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, neseatamanbor@hakkari.edu.tr
(Sorumlu yazar), ORCID: 0000-0002-4308-9362

Öğr.Gör. Nuriye Nesrin İPEKÇİ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, nesrinipekci@kilis.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9945-8115 Tlf: 0505 750 85 43

Öğr. Gör. Melek ÖZTÜRK

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, melekozturnk@kilis.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5325-945X Tlf: 0553 943 63 79

ÖZET

Tüm dünyada pandemi olarak ilan edilen COVID-19 önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu süreçte emziren annelerin bebeklerini anne sütü ile beslemeleri önemlidir. Enfeksiyonun gebeler ve fetüse olan etkileri tam olarak bilinmemekte ve emzirme dönemi hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Çalışmada bebeğini emziren annelerin koronavirüs anksiyetesi ile emzirme öz-yeterliliği arasındaki ilişkiyi değerlendirme amaçlanmıştır. Çalışmada örnekleme yöntemine gidilmemiş olup, Ocak– Mart 2021 tarihleri arasında online olarak ulaşılan araştırmaya katılmayı kabul eden ve araştırma kriterlerine uygun 0-6 aylık bebeği olup emziren 432 anne çalışma kapsamına alındı. Veriler Tanıtıcı Bilgi Formu, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği (KAÖ), Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği (EÖYÖ) kullanılarak toplandı. Verilerin analizinde SPSS 22,0 paket programı kullanıldı. Araştırmaya katılan annelerin yaş ortalaması 27,18±5,44'tür. Analiz sonuçlarına göre; yaş, eğitim durumu, gelir durumu ve sadece anne sütüyle emzirme ile Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği arasında; eğitim durumu, bebeğin ay aralığı, planlı gebelik ve gebeliğin tedavi sonucu oluşması ile KAÖ arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulundu ($p<0,05$). Yine katılımcıların bebeğini ilk emzirme zamanı, gün içinde emzirme sıklığı, emzirmede sorun yaşama, virüsün süte geçme endişesi, covid geçirme ve bu süreçte emzirme durumu ile Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0,05$). Emzirmede sorun yaşama, virüse yakalanma korkusu, covid geçirme ve pandemi sürecinde psikolojik destek ihtiyacı ile Koronavirüs Anksiyete Ölçeği arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulundu ($p<0,05$). Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği ile Koronavirüs Anksiyete Ölçeği arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu elde edilen çalışmada ($r:-0,134$, $p=0,005$) annelerin ilk 6 ay bebeklerini emzirmeleri istedik düzeyde olmadığı ve covid-19 geçiren annelerin hastalığın anne sütü ile geçme konusunda belirsizlikler yaşadığı belirlendi.

Anahtar Kelimeler: Anksiyete, Emzirme, COVID-19, Öz-yeterlilik.

AN ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORONAVIRUS ANXIETY OF BREASTFEEDING MOTHERS AND THEIR BREASTFEEDING SELF-EFFICACY

ABSTRACT

Declared a pandemic all over the world, COVID-19 is an important public health problem. During this time, it is important for breastfeeding mothers to feed their babies with breast milk. The effect of the infection on pregnant women and the fetus is not known completely, and there is not sufficient data about the breastfeeding period. The study aims to assess the relationship between coronavirus anxiety of mothers breastfeeding their babies and their breastfeeding self-efficacy. The study did not employ any sampling methods. 432 mothers appropriate to the study criteria, who were reached online between January 2021 and March 2021, who agreed to participate in the study, and who had 0-6-month-old breastfeeding babies were included in the study. The study data was collected using the Introductory Information Form, the Coronavirus Anxiety Scale (CAS), and the Breastfeeding Self-Efficacy Scale (BSES). SPSS 22.0 package program was used in data analysis. The mean age of participating mothers was 27,18±5,44. According to the analysis results, there was a statistically significant relationship between age, educational status, income level, and breastfeeding with only breast milk, and BSES. There was also a statistically significant relationship between educational status, month interval of the baby, planned pregnancy, and impregnation from treatment, and the CAS ($p <0,05$). In addition, a significant relationship was revealed between the first breastfeeding time of the participants, the frequency of breastfeeding during the day, having problems with breastfeeding, anxiety about infecting the milk, having COVID-19 and breastfeeding status during this period, and BSES ($p <0,05$). The study findings revealed that there was a statistically significant relationship between CAS and having breastfeeding problems, fear of getting the virus, having COVID-19, and need for psychological support during the pandemic

($p < 0.05$). In the study that determined a significant negative relationship between BSES and CAS ($r = -0.134$, $p = 0.005$), mothers did not breastfeed their babies at the expected level for the first six months, and mothers who had covid-19 experienced uncertainties regarding the disease passing to the breast milk.

Keywords: anxiety, breastfeeding, COVID-19, self-efficacy.

1. GİRİŞ

Büyük bir zoonotik virüs ailesi olan Koronavirüsler (CoV), toplumda çok sayıda görülebilen nezle ve grip gibi soğuk algınlığına benzer belirtiler gösteren enfeksiyonlardır. MERS-CoV ve SARS gibi daha ağır seyreden hastalıklara neden olan virüsler de bu grupta yer almaktadır (Sultanoğlu, 2020). Çin'den başlayan bu hastalık kısa sürede bütün dünyada görülerek hızla yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020'de ise pandemi olarak ilan edilmiş ve ülkemizde de aynı tarihte ilk vaka saptanmıştır (Sakaoğlu, Orbatu, Emiroğlu, Çakır, 2020). Vaka sayılarında, bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde de bu süreçte hızlı artış görülmüştür. İlk vakanın görülmesinden 09.04.2021 tarihine kadar Türkiye'de 3.689.868 vaka tespit edilmiş ve bu virüs 33.201 kişinin ölümüne sebep olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

Dünya üzerinde hemen her ülkeye yayılan COVID-19 salgını, bütün popülasyonu etkilemekle birlikte yaşlılar ve kronik rahatsızlığı olan bireylerde daha öldürücü etki göstermektedir. COVID-19 salgınının görüldüğü andan beri, dünya genelinde 0-9 yaş arası kayıp sayılarının çok düşük olduğu bunun da özellikle yaşamın ilk döneminde görüldüğü bildirilmiştir (Asadivd., 2020; A. Nalbantoğlu vd., 2020; Davanzo vd., 2020).

Gebelik boyunca fetüse viral dikey geçişin olduğuna ait kanıtlar gösterilmiştir. Ancak bu durumun sıklık göstermediği düşünülmektedir. Yeni doğmuş bebeklerin viral bulaş sağlaması yetişkinlerden daha düşük seviyede olduğu için bebekler avantajlı bir durumdadır. En önemli nokta ise, anne sütünde virüse rastlanmaması ve annelerin bebeklerini emzirmeleri konusunda teşvik edilmesinin önemli olduğudur (Ulu, 2020).

Sağlıklı bir toplumun oluşumundaki önemli unsurlardan biri emzirmedir. Bebeğin ihtiyacı olan temel besin öğelerini ideal oranda içeren, biyoyararlılığı yüksek fizyolojik bebek besini olan anne sütü, hem anne hem de bebek sağlığını olumlu etkiler (Horta ve Victora, 2013). DSÖ olağanüstü durumlar ve salgın hastalıkların olduğu süre içinde, emzirmenin devam etmesi gerektiğini dile getirmektedir. Aynı şekilde COVID-19 pandemisinde de anne sütü ile beslenmenin devam edilmesi gerekmektedir. Salgınlar sürecinde anne sütü ile beslenmenin korunarak ve devamının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Anne sütünün besinsel değerinin eşsiz olması ile birlikte bağışıklık, anti-infektif ve bağışıklık düzenleyici etkileri de mevcuttur (Horta ve Victora, 2013).

DSÖ bebeklere ilk altı ay sadece anne sütü verilmesini ve altıncı ayda başlanılan ek gıda ile beraber, bebeklerin iki yaşını doldurana kadar emzirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat emzirme oranları dünyada istenilen düzeye ulaşmamıştır. Altı aydan küçük bebeklerde sadece annesütü ile beslenenlerin oranı %1'den %89 arası değişiklik göstermektedir (Heymann, Raub, Earle, 2013). Emzirmeye başlama ve ilk altı ay yalnız anne sütü alma oranları birçok ülkede farklılık göstermektedir. Buna göre Amerika'da %73,9, %13,6 arasında iken, Avusturya'da %93,2, %13,6 olarak bulunmuştur (World Health Organization, 2013). Emzirme Türkiye'de anneler tarafından çok tercih edilen bir davranıştır ve çevre tarafından da desteklenmektedir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na (TNSA) göre Türkiye'de bebeklerin tamamına yakınının doğduktan sonraki ilk aylarda anne sütü ile beslendiğini ancak ek gıdaya geçişlerinin çok erken dönemde olduğu ifade edilmektedir (TNSA, 2018). Bütün dünya ülkelerine yayılan ve önemli bir salgın haline gelen COVID-19 enfeksiyonunun gebe ile fetüs üzerine etkileri hakkında net bilgilere henüz ulaşılmamıştır. Aynı zamanda emzirme dönemine etkisi hakkında da istenen düzeyde bilgi

bulunmamaktadır. Bu süreçte bebeklerin emzirilmesi ile ilgili birbirinden farklı düşünceler olsa da beslenmenin anne sütü ile olması daha geneldir (Çuvadar ve Özcan, 2020).

Pandemi sürecinde annelerin bebeklerini emzirmesi yönünde yapılmış çalışmaların sayısının az olması sebebiyle; COVID-19'un anne sütü ile geçmesi belirsizdir. Bu çalışmada annelerin bebeklerini emzirme öz-yeterlilik düzeyleri ile koronavirüs anksiyete düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Araştırma, COVID-19 kaynaklı salgının ülkemizde görülmesinin ardından emziren annelerde koronavirüs anksiyetesi ve emzirme öz-yeterlilikleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amacıyla amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kriter örnekleme yöntemi ile online olarak ulaşılan 0-6 aylık bebeği olan emziren anne katılımcılara yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma online anket oluşturularak emziren annelere Ocak-Mart 2021 tarihleri arasında uygulanmıştır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmada örnekleme yöntemine gidilmemiş olup, Ocak– Mart 2021 tarihler arasında online olarak ulaşılan araştırmaya katılmayı kabul eden ve araştırma kriterlerine uygun 0-6 aylık bebeği olup emziren 432 anne çalışma kapsamına alındı

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, pandemi sürecinde online olarak ulaşılabilen 0-6 yaş bebeği olan anneler ile sınırlandırılmıştır, sonuçlar sadece bu gruba genellenebilir.

2.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda veriler, emziren annelerin tanıtıcı özelliklerini içeren soru formu, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği ve Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği kullanılmıştır.

2.5.1. Koronavirüs Anksiyete Ölçeği (KAÖ)

Lee (2020) tarafından geliştirilen Koronavirüs Anksiyete Ölçeği COVID-19 kriziyle ilişkili olası disfonksiyonel anksiyete vakalarını tanımlamayı amaçlamıştır, Türkçe'ye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirliği Biçer ve arkadaşları (2020) tarafından yapılmıştır (Biçer, 2020; Lee vd., 2020). Ölçek tek boyutlu ve beş sorudan oluşmakta ve orijinal ölçek ile aynı özelliktedir. Soru sayısı 5 olup ve bir boyuttan oluşan ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,832 olarak bulunmuştur. Ölçeğin maddelerine ilişkin faktör yükleri 0,625 ve 0,784 arasındadır. Koronavirüsün yarattığı anksiyetinin ölçülmesinde 5 sorudan oluşan ölçekte 5'li Likert tipi bir ölçeklendirme kullanılarak 1-5 arası (1- Hiçbir zaman...5-Son 2 haftada neredeyse her gün) puanlanmıştır. Ölçekte ters puanlanan madde yoktur. Ölçekten 5-20 arası puan alınmaktadır. Ölçekten alınan en yüksek puan 20'dir. 9 ve üzeri puanlar anksiyete seviyesi yüksek olarak yorumlanabilir.

2.5.2. Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği

Emzirme öz-yeterliliğini değerlendiren ölçek 2003 yılında Dennis tarafından oluşturulmuştur. Madde sayısı 14 olan ölçek 5'li Likert tipindedir. Ölçeğin maddelerinin değerlendirilmesi 1= "hiç emin değilim" den 5= "her zaman eminim" e kadar derecelendirilerek yapılmaktadır. Ölçekten en az 14 puan, en fazla 70 puan alınabilmektedir; alınacak puan yükseldikçe daha yüksek emzirme öz-

yeterliliği anlamını taşımaktadır. Ölçek sahibi ölçeğin postpartum (doğum sonrası) dönemde kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin kısa şeklinin (EÖYÖ) Türkçe güvenilirlik geçerlilik çalışmasını Aluş Tokat, Okumus ve Dennis (2010) yapmışlar (Aluş-Tokat, Okumus, Dennis, 2010).

2.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma verilerinin istatistiksel analizi SPSS 22,0 paket programı ile değerlendirilmiştir. Çalışmamızda grupların her bir uygulamadan elde ettikleri puanların dağılımına bakmak için Skewness ve Kurtosis (çarpıklık- basıklık) değerlerine bakılmıştır. Gruplar normal dağılım göstermediğinden verilerin analizinde Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis testi anketler için ise sayı, yüzde, standart sapma ve ki kare testleri uygulanmıştır. Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alınmıştır.

2.7. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma etiği kapsamında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 18.12.2020 tarihinde Etik Kurul Onayı alınmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan Koronavirüs Anksiyete Ölçeği için ölçeği geliştiren İsmail Biçer' den, Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği için Merlinda Aluş Tokat'tan mail yoluyla kullanım izni alınmış, ayrıca katılımcılar gönüllüleri bilgilendirme olur formunu onaylamışlardır.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamına alınan 432 annenin sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı Tablo.1'de gösterilmiştir. Kadınların yaş ortalamasının $27,18\pm 5,44$ 'dır. Annelerin %48,1'inin ilköğretim mezunu olduğu, %82,4'ünün çalışmadığı, %51,6'sının gelir durumunu orta olarak ifade ettikleri %64,4'ünün köy/kasaba/ ilçe'de yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya dâhil edilen annelerin doğum-bebeğe ait özellikler ve emzirme dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. Annelerin %85'inin gebeliği planlı olarak gerçekleştirdiği %4,6'sının gebeliğinin tedavi sonucu gerçekleştiği %51,6'sının sezeryan doğum yaptığı ve %65'inin 4-6 aylık bebeklerinin olduğu bulunmuştur.

Tablo 1. Annelerin Sosyo-Demografik, Doğurganlık ve Bebeğe Ait Özelliklerinin Dağılımı (n=432)

Değişkenler	Sayı	%
Eğitim Durumu		
İlköğretim	208	48,1
Lise	120	27,8
Üniversite ve Üzeri	104	24,1
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	76	17,6
Çalışmıyor	356	82,4
Gelir Durumu		
Gelir giderden az	148	34,3
Gelir Gidere denk	223	51,6
Gel gidere eşit	61	14,1
En uzun süre yaşadığı yer		
İl	154	35,6
Köy/Kasaba	278	64,4
Planlı gebelik		
Evet	367	85
Hayır	65	15
Gebelik tedavi sonucumu oldu?		
Evet	20	4,6
Hayır	412	95,4
Doğum Şekli		

Normal	209	48,4
Sezeryan	223	51,6
Bebeğin ay aralığı		
1 aydan küçük	32	7,4
1-3 aylık	119	27,5
4-6 aylık	281	65

Çalışma kapsamına alınan annelerin emzirme durumlarına ilişkin tanıtıcı özellikleri Tablo 2'de verilmiştir. Bir aydan küçük bebeği olan annelerin %56,25'i; 1-3 aylık bebeği olan annelerin %48,73 'ü ve 4-6 aylık bebeği olan annelerin % 25,97'si bebeğini sadece anne sütü ile beslediklerini; annelerin %58,1'i doğum sonu ilk bir saatte bebeğini emzirdiği; normal doğum yapan annelerin %67'sinin sezeryan yapan annelerin ise %49,8'i ilk bir saatte bebeğini emzirdiğini belirtmişlerdir. Annelerin %61,3'ü günde 6-10 kez bebeğini emzirdiği ve %51,4'ü emzirmede sorun yaşamadığını belirtmiştir. Annelerin %56,5'i bebeklerini 2 yaşına kadar emzireceklerini ifade etmiştir (Tablo-2).

Tablo 2. Annelerin Emzirme ile İlgili Özelliklerinin Dağılımı (n=432)

Değişkenler	Sayı	%
Sadece anne sütü ile emzirme		
1 aydan küçük bebeği olan anneler		
Evet	18	56,25
Hayır	14	43,75
1-3 aylık bebeği olan anneler		
Evet	58	48,73
Hayır	61	51,27
4-6 aylık bebeği olan anneler		
Evet	73	25,97
Hayır	208	74,03
İlk emzirme zamanı		
İlk 1 saat içinde	251	58,1
2-4 saat sonra	130	30,1
5 saatten sonra	51	11,8
Normal doğum yapan annelerde		
İlk 1 saat içinde	140	67
2-4 saat içinde	57	27,3
5 saat ve sonra	12	5,7
Sezeryan doğum yapan anneler		
İlk 1 saat içinde	111	49,8
2-4 saat içinde	73	32,7
5 saat ve sonra	39	17,5
Günde emzirme sıklığı		
1-5 kez	90	20,8
6-10 kez	265	61,3
11 kez ve üzeri	77	17,8
Emzirmede sorun yaşama		
Evet	210	48,6
Hayır	222	51,4
Anne sütü ile beslenmeyi isteme süresi		
1 yaşına kadar	70	16,2
2 yaşına kadar	244	56,5
Kendi bırakana kadar	118	27,3

Araştırmaya dâhil edilen annelerin pandemi süreci ile ilgili özelliklerinin dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir. Annelerin %91,9'unun pandemide ev ziyareti kısıtlaması yaptığı; %93,5'inin virüse yakalanma korkusu olduğu; %87,3'ünün virüsün süte geçme endişesi yaşadığı; % 16,9'unun COVID-19 geçirdiği; COVID-19 geçiren annelerin %83,1'inin bu süreçte bebeğini emzirmedeği;

%39,7'sinin pandemi sürecinde psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu; %80,3'ünün yakınlarının covid geçirdiği bulunmuştur. Pandemi sürecinde annelerin %4,4'ünün bebeğini rutin kontrollere götürmede her zaman endişe yaşadığı belirlenmiştir (Tablo-3).

Tablo 3. Pandemi Süreci ile İlgili Özelliklerin Dağılımı (n=432)

Değişkenler	Sayı	%
Pandemide ev ziyareti kısıtlaması		
Evet	397	91,9
Hayır	35	8,1
Virüse yakalanma korkusu		
Evet	404	93,5
Hayır	28	6,5
Virüsün süte geçme endişesi		
Evet	377	87,3
Hayır	55	12,7
COVID-19 geçirme		
Evet	73	16,9
Hayır	359	83,1
COVID-19 pozitif sürecinde emzirme durumu		
Evet	29	39,7
Hayır	44	60,3
COVID-19 pozitif sürecinde psikolojik destek ihtiyacı		
Evet	143	33,1
Hayır	289	66,9
Yakınlarda COVID-19 pozitif durumu		
Evet	347	80,3
Hayır	85	19,7
Bebeği rutin kontrollere götürmede endişe duyma		
Hiç duymuyorum	260	60,2
Bazen duyuyorum	153	35,4
Her zaman duyuyorum	19	4,4

Araştırmada annelerin yaş grupları ile EÖY puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık yaşı büyük olan annelerin lehinedir. Yaşı 20'den küçük olan anneler (40,96±12,33) ile 31-35 (49,69±11,73) ve 36 ve üzeri (50,52 ±12,34) yaşındaki anneler arasındaki puan farklı anlamlıdır (p<0,05). Çoklu karşılaştırma testi (bonferroni) sonucuna göre bu fark 20 yaş ve altı yaş olan annelerden kaynaklanmaktadır. Çalışmada yaş grupları ile koronavirüs anksiyetesi arasında anlamlı bir farkın olmadığı saptanmıştır. Araştırmada annelerin eğitim düzeyi ile EÖY puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Yapılan çoklu karşılaştırma testi (bonferroni) sonucuna göre farkın eğitim düzeyi ilköğretim olan annelerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Anne eğitim düzeyi ile koronavirüs anksiyete ölçeği puan ortalaması arasında fark olduğu bulunmuş ve bu farkın eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan annelerden kaynaklandığı saptanmıştır. Benzer şekilde gelir düzeyi ile EÖY puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuş ve bu fark gelir düzeyi az olan (44,96±12,37) ile gelir düzeyi fazla (49,68±12,99) olan grup arasındadır (p<0,05). Ancak gelir düzeyi ile Koronavirüs anksiyete puan ortalaması arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tablo-4). Annelerin bebeklerinin ay aralığı, planlı gebelik ve gebeliğin tedavi sonucu oluşma durumu ile EÖY puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlılık bulunmamıştır. Annelerin ilk 6 ay sadece anne sütü ile emzirme durumu ile EÖY puan ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Bebeği bir aydan küçük olan annelerin KAÖ puan ortalaması, bebeği 1-3 aylık ve 4-6 aylık olan annelerin puan ortalaması daha yüksek ve gruplar arası fark anlamlı olarak tespit edilmiştir. Gebeliği tedavi sonucu olan annelerin de KAÖ puan ortalaması yüksek ve gruplar arası puan farkının anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0,05)

Annelerin bebeklerinin ay aralığı, bebeklerinin sadece anne sütü ile emzirme ve planlı gebelik durumları ile KAÖ puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$)(Tablo-4).

Tablo 4. Annelerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Emzirme Öz-Yeterlilik (EÖY) Ölçeği İle Koronavirüs Anksiyete Ölçek Puan Ortalamaları (N=432)

Özellikler	n	EÖY($\bar{x} \pm Ss^*$)	K KAÖ ($\bar{x} \pm Ss^*$)
Annenin Yaşı			
20 yaş ve altı ^a	31	40,96±12,33*	8,45±4,67
21-25 ^b	146	45,95±13,66	8,01±3,97
26-30 ^c	162	46,01±11,54	8,24±3,75
31-35 ^d	59	49,69±11,73	8,28±4,21
36 yaş ve üzeri ^e	34	50,52±12,34	8,78±11,86
		p=0,005* (a-d; a-e)	p=,917
Eğitim Durumu			
İlköğretim ^a	208	43,3±12,14*	8,73±4,11
Lise ^b	120	47,73±12,94	7,95±4,03
Üniversite ve Üzeri ^c	104	50,36±11,90	7,51±3,60
		p=0,000 (a-b; a-c)	p=0,029 (a-b;a-c)
Çalışma durumu			
Çalışıyor	76	48,03±11,2	8,31±3,89
Çalışmıyor	356	46,15±12,73	8,20±4,02
		P=,172	P=,721
Gelir Durumu			
Gelir giderden az ^a	148	44,96±12,37	8,19±4,10
Gelir gidere eşit ^b	223	46,62±12,50	8,39±4,03
Gelir giderden fazla ^c	61	49,68±12,99	7,67±3,61
		p=0,033*(a-c)	P=,448
En uzun süre yaşadığı yer			
İl	154	46,87±12,50	46,87±12,50
Köy/İlçe	278	45,79±12,74	45,79±12,74
		p=0,362	p=0,362
Bebeğin ay aralığı			
1 aydan küçük	32	45,56±14,83	11,25±6,31
1-3 aylık	119	45,82±13,32	8,53±4,55
4-6 aylık	281	46,87±12,01	7,74±3,18
		p=,592	p=0,049*
Sadece anne sütü ile emzirme			
Evet	18	48,36±13,35	8,23±3,89
Hayır	14	45,45±12,05	8,21±4,06
		p=0,015*	p=,950
Planlı gebelik			
Evet	367	46,71±12,50	7,98±3,87
Hayır	65	45,21±13,0	9,60±4,44
		p=,367	p=,002*
Gebelik tedavi sonucu mu oluştu?			
Evet	20	45,45±9,20	10,50±5,52
Hayır	412	46,53±12,73	8,11±3,88

		p=,633	p=0,039*
--	--	--------	----------

Araştırmada doğum şekli, emzirmede sorun yaşama ile EÖY puan ortalaması; doğum şekli, ilk emzirme zamanı ve emzirmede sorun yaşama ile KAÖ puan ortalaması arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Bebeğini doğum sonrası ilk bir saat içinde emziren annelerin EÖY puan ortalaması doğumdan 5 saat ve üzeri sonra emziren annelerden anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur ($p<0,05$). Emzirme sıklığı günde 11 kez ve üzeri olan annelerin EÖY puan ortalaması emzirme sıklığı 1-5 kez arası olan annelerden, emzirmede sorun yaşamayan annelerin EÖY puan ortalaması sorun yaşayan annelerden daha fazla ve aradaki puan farkının anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Emzirmede sorun yaşayan annelerin KAÖ puan ortalaması sorun yaşamayan annelerden fazla ve aradaki puan farkı anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$) (Tablo-5).

Tablo 5. Annelerin Doğum Şekli ve Emzirme Durumlarına Göre EÖY ve KAÖ Puan Ortalamaları (N=432)

Özellikler	N	n	EÖY $\bar{x} \pm Ss^*$	KAÖ $\bar{x} \pm Ss^*$
Doğum Şekli				
Normal	209		46,01±12,45	8,07±3,71
Sezeryan	223		47,12±12,76 p=0,396	8,42±4,35 p=0,837
İlk emzirme zamanı				
İlk 1saat içinde ^a	251		47,72±13,15	8,18±4,10
2-4 saat sonra ^b	130		45,12±11,54	8,10±3,51
5 saatten sonra ^c	51		43,90±11,73 p=0,024 (a-c)	8,74±4,65 p=0,752
Günde emzirme sıklığı				
1-5 kez ^a	90		42,12±11,98	8,82±4,69
6-10 kez ^b	265		47,06±12,26	8,10±3,89
11 kez ve üzeri ^c	77		49,59±13,19 p=0,00 (a-c)	7,92±3,43 p=0,529
Emzirmede sorun yaşama				
Evet	210		45,57±12,56	8,91±4,52
Hayır	222		47,35±12,57 p=0,014	7,57±3,30 p=0,004

Pandemide ev ziyareti kısıtlaması, virüse yakalanma korkusu, COVID-19 sürecinde psikolojik desteğe ihtiyaç ile bebeğini rutin kontrollere götürme ile, EÖY puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Virüsün anne sütüne geçme endişesi olmayan annelerin endişesi olan annelerden, COVID-19 geçirmeyen annelerin COVID-19 geçiren annelerden, COVID-19 pozitif sürecinde emziren annelerin emzirmeyen annelerden ve yakınları COVID-19 geçirmeyen annelerin geçiren annelerden EÖY puan ortalamaları yüksek ve gruplar arası puan ortalamasının anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Katılımcıların bebeklerini anne sütü ile beslemeyi düşünme süresi ile EÖY puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiş olup bu farklılık bebeğini 2 yaşına kadar emzirmeyi planlayan anneler ile bebeğini bir yaşına kadar emzirmeyi planlayan anneler arasındadır ($p<0,05$).

Pandemide ev ziyareti kısıtlaması ve bebeğini anne sütü ile beslemeyi düşünme süresi ile KAÖ puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Virüse yakalanma korkusu olan annelerin olmayan annelerden, virüsün süte geçme endişesi olan annelerin endişesi olmayan annelerden, COVID-19 geçirenlerin, COVID-19 pozitif sürecinde bebeğini emzirmeyen annelerin emziren annelerden, pandemi sürecinde psikolojik desteğe ihtiyacı olan annelerin desteğe ihtiyacı olmayan annelerdenve yakınları COVID-19 pozitif olan annelerin koronavirüs anksiyete puan ortalamaları yüksek ve gruplar arası puan farkının anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0,05$)(Tablo 6).

Tablo 6. Annelerin COVID-19 Durumlarına Göre EÖY Ve KAÖ Puan Ortalamaları (n=432)

Özellikler	N N n	EÖY $\bar{x} \pm Ss^*$	KAÖ $\bar{x} \pm Ss^*$
Pandemide ev ziyareti kısıtlaması			
Evet	397	46,56±12,41	8,15±3,89
Hayır	35	45,57±14,60 p=0,668	8,97±5,03 p=0,556
Virüse yakalanma korkusu			
Evet	404	46,47±12.56	8,35±4,07
Hayır	28	46,67±13.18 p=0,895	6,39±1,85 p=0,015*
Virüsün süte geçme endişesi			
Evet	377	46,01±12,53	8,51±4,07
Hayır	55	49,72±12,60 p=0,033*	6,21±2,76 p=0,000*
Annesütü ile beslenmeyi isteme süresi			
1 yaşına kadar ^a	70	43,70±12,16	8,17±4,17
2 yaşına kadar ^b	244	48,00±12,10	8,02±3,78
Kendi bırakana kadar ^c	118	45,01±13,43 p=0,017* (a-b)	8,67±4,30 p=0,349
COVID-19 geçirme			
Evet	73	43,02±11,85	12,12±5,04
Hayır	359	47,19±12,63 p=0,015*	7,43±3,22 p=0,000*
COVID-19 pozitif sürecinde emzirme durumu			
Evet	29	46,10±14,48	10,82±6,06
Hayır	44	41,00±9,37 p=0,035*	12,97±4,10 p=0,031
COVID-19 pozitif sürecinde psikolojik destek ihtiyacı			
Evet	143	44,88±12,87	10,28±5,00
Hayır	289	47,28±12,8 p=0,071	7,20±2,90 p=0,000*

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada emziren annelerin emzirme özellikleri, anne sütü ile ilgili tutumları, COVID-19 salgını seyrinde emzirme durumları ve koronavirüs anksiyetesi ve emzirme öz-yeterlilikleri incelenmiş olup, elde edilen bulgular literatürdeki bilgiler doğrultusunda tartışılmıştır.

Araştırmamızda yer alan annelerin yaş ortalaması $27,18 \pm 5,44$ 'dür. Annelerin %48,1'i ilköğretim, %24,1'i üniversite ve üzeri eğitime sahiptir. Ayrıca; annelerin %82,4'ü çalışmamakta, %51,6'sının geliri giderine eşit ve %64,4'ü köy/kasaba/ ilçe'de ikamet etmektedir.

Çalışmamıza dâhil olan annelerin %85'i gebeliğinin planlı bir şekilde yapıldığını ifade ederken, %51,6'sı sezeryan doğum yapmıştır. Bu sonuçlar başka çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (TNSA, 2018; Küçükoğlu, ve Çelebioğlu 2014; Cömert-Arslan, 2011). Planlı gebelik oranlarının yüksek olmasında aile planlaması hizmetlerinin etkili şekilde verilmesi ve uygulanması, doğum öncesi ve sonrası bakımların etkisi ve evlenecek olan çiftlere verilen danışmanlık hizmeti gibi faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların %65'i 4-6 aylık bebeğe sahip ve 0-6 aylık bebeklerini sadece anne sütü ile beslenmesi gerektiğini düşünen annelerin oranı %43'tür. Çalışmamızda sadece anne sütü ile beslenme durumu genel olarak 0-1 aylıkta daha yüksek iken (%56,2) bu oran bebeğin doğum ayı arttıkça düşmektedir (1-3 aylık bebeği olan anneler: %48,73, 4-6 aylık bebeği olan anneler: %25,97'dir). TNSA 2018 verilerinde de genel olarak anne sütü ile beslenmenin doğumun ilk 1 ayında daha yüksek oranlarda olduğu, 6 aylığa doğru ilerledikçe bu oranın düştüğü ve % 50'nin altında seyrettiği görülmektedir (TNSA, 2018).Bebeklerin anne sütü ile beslenmesi; anne bebek sağlığı, psikolojik iyilik hali ve anne bebek iletişimi için sağladığı faydalardan dolayı erken dönemde emzirme eyleminin gerçekleştirilmesi tavsiye edilmektedir.

Annelerin bebeklerin doğumdan sonraki ilk yarım saat veya bir saat içinde emzirmeleri tavsiye edilmektedir. Annelerin doğumdan sonra ilk bir saat içinde bebeklerini emzirme oranı çalışmamızda %58,1 bulunmuştur, bu oran normal doğum yapan annelerde daha yüksek iken (% 67), sezeryan doğumlarda bu oran daha düşük seyretmektedir (%49,8). Yapılmış bir çalışmada vajinal doğum yapan annelerin % 41,1'i bebeğini ilk yarım saat içinde, sezeryan doğum yapan annelerin %62,5'i ise 1 saat veya üzerinde bebeğini emzirmeye başlamıştır (Erbil ve Oral, 2005). Ten tene temas emzirme başarısını sağlamada ve sürdürmede önemli etkiye sahiptir (Lau, Tha, Ho-Lim, Wong, Lim, 2018). Sezeryan doğumlardan sonra bebek ile anne teması biraz daha geç başlamaktadır. Mümkünse, anne ve bebek sağlığı için de risk taşıyorsa doğumların normal yolla yaptırılması, zorunluluk olmadıkça sezeryana başvurulmaması emzirmeye başlama zamanı ve emzirme ile ilgili tutumu olumlu yönde etkileyecektir.

Bebeklerin, doğumdan itibaren ilk altı ay, su ve başka besinler almadan, tek başına anne sütü almaları, altıncı aydan sonra başlanılan ek gıda ile beraber, bebeklerin 2 yaşını doldurana kadar emzirilmesi gerekmektedir. Bizim çalışmamızda annelerin yarısından fazlası (%56,5) çocuklarını 2 yaşına kadar emzirmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir. Hastanede annelere gerekli emzirme danışmanlığının uygun zamanda ve yeterli süre ayrılarak verilmesi emzirmenin devamlılığını olumlu yönde etkileyecektir.

COVID-19 salgını sürecinde halkın sağlığını korumak ve bulaşmayı önlemek için birçok önlem alınmıştır. Bu önlemlerden bazıları; sosyal izolasyon, sokağa çıkma kısıtlamaları, seyahat sınırlandırmaları, okulların kapatılıp uzaktan eğitime geçilmesi, esnek mesai gibi durumlardır. Çalışmamızda annelerin çok yüksek oranda (%91,9) pandemide ev ziyareti kısıtlaması yaptığı görülmüştür. Hem devlet tarafında getirilen yasaklar ve önlemler hem de çalışmamız kapsamındaki grubun hassas grup olması ve bebeklerini de riske atmamak için kısıtlama tedbirlerine daha çok uydıkları düşünülebilir.

Küresel çapta sağlık, ekonomi ve güvenlik alanlarında olumsuz etkiler ortaya çıkaran COVID-19 salgınının bulaşma riski yüksek ve ölüm oranı fazladır (Erdoğan, Koçoğlu, Sevim,. 2020). Tüm dünya ülkelerini etkileyen COVID-19 pandemisi, vaka sayılarının ve ölüm oranlarının sürekli olarak artışta olması, pandemi ile ilgili haberlerin medyada öncelikli gündem konusu olması gibi

nedenler insanları kaygılandırmaktadır ve bu kaygılar insanlarda korkuya yol açmaktadır (Gencer,2020).Bizim çalışmamızda da annelerin yüksek oranda (%93,5) COVID-19'a yakalanma korkusu taşıdığı tespit edilmiştir. Bizim çalışma grubumuzun anneler olması ve bebekleri için ayrıca endişe duyması bu oranın yüksek değerinde olmasının bir sebebi olabilir. Ayrıca pandemi sürecinde annelerin %4,4'ü bebeğini rutin kontrollere götürdüğünde her zaman endişe duyduğunu ifade etmesi de ayrıca korkularını artırmaktadır.

Olağandışı durumlar ve salgın hastalıklar zamanında, şartlar uygun hale getirilerek emzirmenin devamının sağlanması ya da anne emziremeyecek kadar hasta ise anne sütünün sağılarak bebeğe verilmesi yaşamsal önem arz etmektedir. Salgın anında anne sütü ile beslenmenin korunarak ve devamının sağlanması hayati öneme sahiptir. DSÖ'nün belirttiği gibi COVID-19 pandemisinde de anne sütü ile beslenmeye devam edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca DSÖ anne ile bebek teması ve emzirmenin bebeğe olan sayısız faydasından ötürü anne ve bebeğin aynı odada kalmasını da tavsiye etmektedir (A. Nalbantoğlu, B. Nalbantoğlu, Gökçay, 2020).

Çalışmamızda annelerin % 16,9'u COVID-19 geçirmiştir ve COVID-19 geçiren annelerin %83,1'i bu süreçte bebeğini emzirmemiştir; ayrıca virüsün anne sütüne geçebileceği endişesi taşıyan annelerin oranı %87,3 gibi yüksek bir değerde bulunmuştur. Yine katılımcıların %80,3'ünün yakınlarının COVID-19 geçirdiği tespit edilmiştir. Temaslı ve hasta gruplu emziren anneler üzerinde yapılmış olan bir çalışmada bebekleri ile temas halinde olan annelerin %54,5'inin sadece anne sütü ile bebeklerini beslediği, %36,4'ünün ise anne sütü ile beraber devam sütünün de kullandığı, hastalanıp evde tedavi edilen annelerden %17,6' sının bebeklerini sadece anne sütü ile beslediği belirtilmiştir. Ayrıca bu annelerin bebekleri ile farklı odalarda kalma eğiliminde oldukları da çalışma sonucunda bulunmuştur (A. Nalbantoğlu, B. Nalbantoğlu, Gökçay, 2020).

DSÖ, Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri gibi birçok kuruluşlar COVID-19 salgını sürecinde anne sütünün önemini vurgulamış ve emziren annenin bu eylemi sürdürmesini sağlamak için maske takması, göğüs ve el hijyenini sağlayarak emzirme eylemini sürdürmesini tavsiye etmiştir (Yurtdaş, Çalık, Yalçın, Kenter- Tohtak, 2020). Literatürde pandemi durumunda da emzirmenin devam etmesinin zaruryeti ve önemi konusunda sayıca fazla bilimsel yayın olmasına rağmen halen annelerin bu konuda endişeleri sürmektedir. Yapılmış birçok çalışmada anne sütünün, COVID-19 gibi viral enfeksiyonları için anneden bebeğe bulaş yolu olmadığı ve şüana kadar amniyon sıvısında, kordon kanında veya anne sütünde SARS-CoV-2'a rastlanmamıştır. Sonuç olarak şuan ki mevcut bilimsel bilgiler ışığında virüsün anne sütü ile bulaştığı kanıtlanmamıştır (Asadi vd., 2020; Davanzo vd., 2020). Gerek bizim çalışmamız olsun gerekse de yapılmış diğer birçok çalışmada annelerin pandemi sürecinde emzirme konusunda net bilgilere sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunda bilimsel verilerin henüz çok sınırlı olması, bilimsel değeri olmayan bilgilere internet ve sosyal medya üzerinden erişilmesi, eğitim seviyesi gibi faktörler nedeniyle olabileceği düşünülmektedir. DSÖ ve diğer bilimsel kuruluşların ve Sağlık Bakanlığı'nın önerileri doğrultusunda COVID-19 pandemisi sürecinde hasta, temaslı veya sağlıklı annelerin bebeğini emzirmeye devam etmesi ve sürdürmesi konusunda gerekli eğitim ve destek verilmelidir. Özellikle bu konuda sağlık çalışanlarına büyük görev düşmektedir.

COVID-19 salgınının bireylerde psikolojik ve sosyal etkilerini araştıran çalışmalarda salgının bir çok toplumun yaşam şartlarında önemli değişikliklere yol açtığı ve olumsuz psikolojik sorunlar ortaya çıkarttığı ortaya konmuştur. Çalışmamız kapsamındaki annelerin pandemi sürecinde %39,7'sinin bu süreçte psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Tarihte görülen virüs kaynaklı bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için alınan önlemler ve sosyal izolasyon insanlarda psikolojik sorunlar meydana getirmiştir. Başka bir çalışmada katılımcıların %25'inin anksiyete semptomları orta-şiddetli düzeyde ve yaklaşık %33'ünün umutsuzluk semptomları orta-şiddetli düzeyde bulunmuştur (Erdoğan, Koçoğlu, Sevim, 2020).

Çalışmamızda; emzirme öz yeterlilik (EÖY) puan ortalaması $46,48 \pm 12,58$ (min: 14,00, max: 70,00) bulunmuştur. EÖY puan ortalaması ile annenin; çalışma durumu, ikamet ettiği yer, bebeğin ay aralığı, gebeliğin planlı olarak yapılıp yapılmadığı, gebeliğin şekli, COVID-19'a yakalanma korkusu, bebeğini rutin kontrollere götürürken endişe duyup duymama gibi değişkenlerle anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p > 0,05$). Öte yandan EÖY puan ortalaması ile annenin; yaşı, eğitim durumu ve gelir, ilk 6 ay sadece anne sütü ile beslemeyi düşünme durumu, ilk beslenme zamanı, günlük emzirme sayısı, emzirme esnasında sorun yaşama durumu, anne sütü ile bebeğini ne kadar süre besleyeceğini düşünme süresi, virüsün anne sütü ile geçebileceğini düşünme durumu, kendisi ve aileden birinde COVID-19 olma durumu, COVID-19 geçirdiği esnada bebeğini besleme durumu gibi değişkenlerle arasında anlamlı ilişki saptanmıştır ($p < 0,05$).

Emzirme sonuçlarını etkileyen faktörler içinde en belirleyici etken annenin öz-yeterlilik algısıdır (O'Campo, Faden, Gielen, Wang, 1992). Çalışmamızda; annelerin EÖY puan ortalaması $46,48 \pm 12,58$ (min: 14,00, max: 70,00) bulunmuştur. Ölçeğin kesme puanı olmamakla birlikte bu puan ortalamasının yüksek olması emzirme öz-yeterliliğinin yüksek olduğunu ifade eder. Nanishi ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada EÖY puan ortalaması 50'den az olan annelerin emzirme konusunda riskli düzeyde olduğu belirtilmiş ve bu annelere emzirme danışmanlığının verilmesi önerilmiştir (Nanishi, Green, Taguri, Jimba, 2015). Yapılan çalışmalarda emzirme öz-yeterlilik düzeyi yüksek olan annelerin emzirmeyi devam ettirmede çok daha iyi oldukları bulunmuştur (Küçüköğlü ve Çelebioğlu, 2014).

Demografik değişkenlerden annelerin çalışma durumu ve yaşadığı yer ile EÖY puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > 0,05$). Çalışan annelerin EÖY puanları yüksek olmakla birlikte aralarında anlamlı ilişki saptanmamıştır. Ancak çalışmamızdan farklı olarak çalışan annelerin EÖY puanlarının anlamlı çıktığı çalışmalar da literatürde mevcuttur (Küçüköğlü ve Çelebioğlu, 2014; Akkoyun ve Taş-Arslan, 2016). Annenin yaşı emzirmeyi devam ettirmede önemli bir rol oynamaktadır (Dennis, 2002). Araştırmamızda annelerin yaş grupları ile EÖY ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmış olup bu fark yaşı büyük olanların lehinedir. Ancak yaş ve EÖY puan ortalamaları arasında farkın anlamlı olmadığı çalışmalarda literatürde mevcuttur (Küçüköğlü ve Çelebioğlu, 2014; Cömert-Arslan, 2011; Akkoyun ve Taş-Arslan, 2016).

Emzirmeyi sürdürmede eğitim seviyesinin rolü çok önemlidir. Eğitim seviyesi yüksek olan katılımcıların daha başarılı oldukları bulunmuştur ve eğitim düzeyi ile EÖY puan ortalamaları arasında anlamlı ilişki olduğu birçok çalışmada görülmüştür (Akkoyun ve Taş-Arslan, 2016; Küçüköğlü vd., 2014; Dennis, 2002). Literatürdeki bilgilerle paralel olarak bizim çalışmamızda da annelerin eğitim düzeyi ile EÖY puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır. Araştırmamızda üniversite ve üzeri eğitime sahip annelerin EÖY puan ortalamaları daha yüksektir. Hatta bir başka çalışmada ise eşlerin dahi eğitim seviyesi yükseldikçe annelerin emzirme öz-yeterliliğinin arttığı ve arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (Cömert-Arslan, 2011).

Anne eğitim düzeyi ve ekonomik durum literatürde EÖY düzeyini etkileyen faktörler olarak bildirilmektedir. Gelir seviyesi yüksek olan annelerin EÖY puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Dennis, 2002). Cömert Arslan (2011)'in çalışmasında gelir durumu algısı iyi olan annelerin EÖY puan ortalamasının yüksek olduğu ve aralarında anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır (Cömert-Arslan, 2011). Benzer şekilde çalışmamızda da gelir düzeyi ile EÖY puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu bulunmuş ve bu farkın gelir düzeyi daha yüksek olan annelerden kaynaklandığı anlaşılmıştır.

Annelerin bebeklerinin ay aralığı, planlı gebelik ve gebeliğin tedavi sonucu oluşma durumu ile EÖY puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yapılmış olan bir çalışmada bizim çalışmamızla benzer sonuçların olduğu göze çarpmaktadır (Küçüköğlü ve Çelebioğlu, 2014). Çalışmamızda annelerin ilk 6 ay sadece anne sütü ile emzirmeyi düşünme

durumu ile EÖY puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yapılmış olan bir çalışmada, EÖY ile emzirme süresi ve emzirmenin sürdürülmesi arasında ciddi bir ilişki olduğunu ve EÖY puan ortalamasının yüksekliği emzirmenin daha uzun süreli devam ettirilmesini sağladığını ve emzirme konusunda annelerin daha az sorun yaşadıklarını göstermiştir (Yenal, Aluş-Tokat, Durgun-Ozan, Çeçe, 2013).

Katılımcıların bebeklerini anne sütü ile beslemeyi düşünme süresi ile EÖY puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuş olup bu farklılık bebeğini 2 yaşına kadar emzirmeyi planlayan annelerden kaynaklandığını göstermiştir ($p<0,05$). Annelerin emzirme öz-yeterliliği arttıkça emzirmeyi daha etkili ve daha uzun süreli devam ettirdikleri tespit edilmiştir (Yenal, Aluş-Tokat, Durgun-Ozan, Çeçe, 2013).

Doğum şekli emzirme öz-yeterliliğini belirleyen önemli faktörlerden biridir (Dennis, 2006).Dennis (2003) çalışmasında sezaryen yolla doğum yapan kadınların normal (vajinal) yolla doğum yapan kadınlara göre EÖY puanları daha düşük olduğunu belirtmiştir (Dennis, 2003).Ancak bizim çalışmamızda doğum şekli ile EÖY puan ortalaması arasında ilişki saptanmamıştır.

Bebeğini doğum sonrası ilk 1 saat içinde emziren annelerin EÖY puan ortalaması doğumdan 5 saatten sonra emziren annelerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Emzirme sıklığı günde 11 kez ve üzeri olan annelerin EÖY puan ortalaması emzirme sıklığı 1-5 kez arası olan annelerden, emzirmede sorun yaşamayan annelerin EÖY puan ortalaması sorun yaşayan annelerden daha fazla ve aradaki puan farkının anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Doğumdan sonra ilk bir saat içinde bebeklerini emzirmeye başlayan annelerin emzirme başarılarının fazla ve emzirme sürelerinin de daha uzun olduğu literatürde mevcuttur (Koskinen, Aho, Hannula, Kaunonen, 2014).

Virüsün anne sütüne geçme endişesi olmayan COVID-19 geçirmeyen, koronavirüs pozitif sürecinde olan emziren annelerin ve yakınlarının COVID-19 geçirmeyen annelerin EÖY puan ortalamaları yüksek ve gruplar arası anlamlı düzeyde farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Covid 19 pandemisi süresince emzirme ve anne sütü ile ilişkili birçok çalışma yapılmasına rağmen ve anne sütü ile bulaşmanın olmadığı kanıtlanmış olmasına rağmen (Asadi vd., 2020; Davanzo, 2020), emziren annelerin hâlâ bu konuda endişeleri mevcuttur. Ayrıca çalışmamızda annelerin eğitim düzeylerinin yüksek oranda ilköğretim olması ve bilimsel araştırmalara ulaşma konusunda yetersizlik yaşamaları da bu durumun olmasına neden olabilir.

COVID-19 salgını ve beraberinde getirmiş olduğu; sosyal izolasyon, karantina, sevdiklerinden ayrılma, özgürlük kaybı, hasta olma, hastalığı bulaştırma ve ölüm korkusu; anksiyete ve depresyon gibi psikolojik problemleri ortaya çıkarmaktadır. Yapılmış olan bir çalışmada bireylerin salgın döneminde salgın sonrasındakine kıyasla daha yüksek anksiyete puanlara sahip olduğu gözlemlenmiştir (Leung vd.,2005).

Çalışmamızda annelerin KAÖ puan ortalaması $8,22\pm 4,0$ bulunmuştur. KAÖ'den alınabilecek en yüksek puan 20'dir. Ölçekten 9 ve üzeri puanlar anksiyetenin yüksekliğini gösterir. Çalışmamızda da KAÖ den alınan puan ortalaması sınırdan çıkmıştır. Emziren anneler ile KAÖ kullanılarak yapılmış olan çalışmaya rastlanmadığı için araştırmamızda KAÖ puan ortalaması ile anlamlı ilişki tespit edilen değişkenler literatürde yapılmış benzer çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Çalışmamızda yaş, çalışma durumu, gelir durumu ikamet edilen yer, bebeğini sadece anne sütü ile beslemeyi düşünme durumu, doğum şekli, ilk emzirme süresi ve günlük emzirme sıklığı, pandemide ev ziyareti kısıtlaması yapma durumu, bebeğini anne sütü ile ne kadar süre besleyeceği durumu ve KAÖ puan ortalaması arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).COVID-19 pandemisi bütün ulusları, bütün cinsiyetleri, çalışan çalışmayan herkesi etkilediği için çalışmamızda çalışma durumu ve ikamet edilen yer arasında anlamlı bir ilişkinin çıkmaması bu nedenden kaynaklı olabilir.

Salgın sürecinde insanlar maddi ve manevi kayıp yaşamaktadırlar. Çalışmamızda ilişki çıkmamakla birlikte Cao (2020)'nin çalışmasında pandemi sürecinde ekonomik alanda yaşanan olumsuzlukların kaygıyı artırdığı gözlemlenmiştir (Cao, Fang, Hou, Han, Xu, Dong, Zheng, 2020).

Doğum şekli, ilk emzirmeye başlama süreci, günlük emzirme sıklığı, bebeğini anne sütü ile ne kadar süre besleyeceği gibi durumlar annenin ve bebeğin durumuna göre ağırlıklı olarak şekillendiği için KAÖ puanları ile pozitif yönlü ilişkisinin saptanmaması olağandır.

Annenin eğitim durumu, bebeğin ayı, planlı gebelik durumu, emzirmede sorun yaşama durumu, COVID-19 yakalanma korkusu, virüsün süte geçme endişesini taşıma durumu, COVID-19 hastalığını geçirme durumu, yakınlarından birinde COVID-19 olma durumu, COVID-19 hastalığı durumunda psikolojik desteğe ihtiyaç duyma durumu ve annenin bebeğini sağlık kuruluşuna götürürken endişe duyma durumu ile KAÖ puan ortalaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). COVID-19 salgını DSÖ tarafından pandemi ilan edilmesiyle bireylerde korku, çaresizlik ve endişe düzeyinde artış meydana gelmiştir. COVID-19 salgınının psikolojik etkileri ile ilgili çalışma sayısı süreç hâlâ devam etmekte olduğu için istendik seviyede değildir. COVID-19 salgını tüm yaş grubunu etkilediği gibi hamile ve emziren anneleri de etkilemektedir. COVID-19 salgını sırasında hamile ve emziren kadınlar arasında yüksek seviyelerde depresif semptomlar ve anksiyete tespit edilmiştir. COVID-19 ile enfekte bir yakın birey ile aynı ortamda olmak, anksiyete için risk faktörü olduğu belirlenmiştir (Cao, Fang, Hou, Han, Xu, Dong, Zheng, 2020).

Kişilerde sağlık anksiyetesi düzeylerinin artması salgının kontrol altına alınmasına yönelik algıları da düşürmektedir. Kadınlarda koronavirüs kaygı ve risk algısı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Ekiz, İlman, Dönmez, 2020). Çalışmamızdaki kadınların daha hassas grup olan emziren anne olması bu kaygıyı daha da artırmış olabilir.

Literatürde EÖY puan ortalaması ile KAÖ puan ortalamasını direk karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bizim çalışmamızda KAÖ puan ortalaması ile EÖY puan ortalaması arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmamıştır.

Emzirme dönemi kadınların daha hassas oldukları ve ruhsal problemlerin daha kolay oluşabileceği bir dönem olduğu için annelerin bu süreçte desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca içinde bulunduğumuz pandemi süreci de emziren annelerde ayrıca kaygı oluşturacağı için annelerin manevi açıdan desteklenmesi ve kaygılarının giderilmesi önem arz etmektedir. Bu süreçte annelerin yetersiz ve eksik bilgi sahibi olmaları da anksiyete durumlarını artırmaktadır. Bilindiği gibi bilgi yetersizliği ve bilginin toplumlara etkisiz bir şekilde aktarılması belirsizliği ve tehdidi artırmaktadır (Biçer, Çakmak, Demir, Kurt, 2020). Ayrıca içinde bulunduğumuz pandemi süreci annelerin bu duygusal durumunu daha da etkileyebilir ve bu durum emzirme öz-yeterliliğini olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Bunun için emziren annelere mevcut bilimsel bilgiler doğrultusunda endişelerini giderecek açıklamaların yapılması hayati önem arz etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

COVID-19 salgını tüm popülasyonu etkilediği gibi hamile ve emziren anneleri de etkilemektedir. COVID-19 salgını sırasında hamile ve emziren kadınlar arasında yüksek seviyelerde depresif semptomlar ve anksiyete tespit edilmiştir. Çalışmamızda; emziren annelerin EÖY puan ortalamaları orta düzeyde bulunmuştur. Ayrıca annelerin koronavirüs anksiyetesi puan ortalaması da sınırdadır bulunmuştur. EÖY puan ortalaması ile KAÖ puan ortalaması arasında negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Yine çalışmamızda annelerin ilk altı ay bebeklerini sadece anne sütü ile besleme durumları istenilen düzeyde yüksek bulunmamıştır.

Annelerin pandemi sürecinde kısıtlamalara yüksek oranda uydukları anlaşılmıştır. Emziren anneler çok yüksek oranda koronavirüse yakalanma korkusu taşıdıkları için bu süreçte psikolojik destek almak istediklerini beyan etmişlerdir. Koronavirüs geçiren anneler bu süreçte bebeklerini anne sütü

ile besleme konusunda belirsizlikler yaşamaktadırlar. Bu belirsizlik nedeniyle anne sütü ile bebeğe virüsün geçebileceği düşüncesi ağır basmaktadır.

Çalışmamızda annelerin yaşı, eğitim durumları, gelir düzeyi, ilk alt ay bebeklerini sadece anne sütü ile besleme durumu, emzirmeye erken dönemde başlama, koronavirüsün anne sütüne geçmeyeceğini düşünme durumu ve koronavirüs geçirdiği esnada bebeğini emziren annelerin EÖY puan ortalamaları daha yüksek olup aralarındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Annenin eğitim durumu, bebeğin ayı, planlı gebelik durumu, emzirmede sorun yaşama durumu, COVID-19'a yakalanma korkusu, virüsün süte geçme endişesini taşıma durumu, COVID-19 hastalığını geçirme durumu, yakınlarından birinde COVID-19 olma durumu, COVID-19 hastalığı durumunda psikolojik desteğe ihtiyaç duyma durumu ve annenin bebeğini sağlık kuruluşuna götürürken endişe duyma durumu ile KAÖ puan ortalaması arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Emzirme dönemi anneler için ruhsal problemlerin daha çok görülebileceği riskli bir dönem olduğu için bu dönemde annelerin desteklenmesi önemlidir. Annelerin bebeklerini özellikle de ilk alt ay sadece anne sütü ile beslemelerinin anne ve bebek için çok önemli olduğu bilgisinin annelere doğum öncesinden itibaren verilmesi gerekmektedir. Özellikle pandemi sürecinde annelerin eksik ve yetersiz bilgiye sahip olmaları annelerde anksiyete düzeyini artırabilir. Bu bilgi eksikliği annelerin emzirme öz-yeterliliklerini olumsuz yönde etkileyip anne bebek sağlığını riske sokabilir. Bu konu hakkında özellikle de başta sağlık çalışanları olmak üzere gerekli olan eğitimlerin bilimsel bilgiler ışığında annelere verilmesi hayati önem taşımaktadır. Görsel medya aracılığı ile de özellikle koronavirüsün anne sütü ile bebeğe geçmeyeceği bilgisinin verilmesi annelerde farkındalığı artırabilir, bu konuda gerekli uygulamaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

Akkoyun, S. Ve Taş Arslan, F. (2016). "İlk Altı Ay Boyunca Emziren Annelerin Emzirme Öz-Yeterlilikleri." J Pediatr Res, 3(4),191-5 DOI: 10.4274/Jpr.50469.

Aluş-Tokat M, Okumuş H.(2010). Translation And Psychometric Assessment Of The Breast-Feeding Self-Efficacy Scale-Short Form Among Pregnant And Postnatal Women In Turkey. Midwifery. 26(1),101-108.

Asadi, L. Tabatabaei, R.S. Safinejad, H. Mohammadi, M. (2020). "New Coronavirus (Covid-19) Management In Pregnancy And Childbirth". Arch Clin Infect Dis. Doi: 10.5812/ Archcid.102938.

Biçer, İ. Çakmak, C. Demir, H. Kurt, ME. (2020). "Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu: Türkçe Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, 25 (Ek Sayı 1).

Cao, W. Fang, Z. Hou, G. Han, M. Xu, X. Dong, J. Zheng, J. (2020). "The Psycholog."

Cömert Arslan, G. (2011). "Doğum Sonu Dönemde Emzirme Öz Yeterliliği Ve İlişkili Faktörlerin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Konya, Sayfa, 88.

Çuvadar, A. Ve Özcan, H. (2020). "Covid 19 Enfeksiyonunda Emzirme Ve Ebelik Bakımı" Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 7(2), 137-140.

Davanzo, R., Guido, M., Sandri F. Et Al. (2020). Breastfeedingand Coronavirus Disease-2019. Ad Interim Indications Of The Italian Society Of Neonatology Endorsed By The Union Of European Neonatal&Perinatal Societies. Maternal AndChild Nutrition. Doi:10.1111/Mcn.13010.

Dennis, CL. (2002). "Breastfeeding Initiation And Duration: A 1990-2000 Literature Review." *Journal Of Obstetric, Gynecologic, And Neonatal Nursing*, 31,12-32.

Dennis, C. L. E. (2006). "Identifying Predictors Of Breastfeeding Self-Efficacy In The Immediate Postpartum Period." *Research InNursing And Health*, 29(4), 256-268.

Dennis, C.L. (2003). "Breastfeeding Self Efficacy Scale: Psychometric Assessment Of The Short Form." *Journal OfObstetric, Gynecologic And Neonatal Nursing*, 32(6), 734-744.

Ekiz, T. İlman, E. Dönmez, E. (2020). "Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri Ile Covid-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması." *Uluslararası Sağlık Yönetimi Ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 139-154.

Erdoğan, Y. Koçoğlu, F. Sevim, C. (2020). "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Anksiyete Ile Umutsuzluk Düzeylerinin Psikososyal Ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23 (Ek 1), 24-37.

ERBİL, N. Ve ORAL, D. (). "Doğum Şeklinin Emzirme Tutumu Üzerine Etkisi." <File:///C:/Users/Abdul/Downloads/DOUMEKLNEMZRMETUTUMUZERNEETKS.Pdf>

Gencer, N. (2020). "Pandemi Sürecinde Bireylerin Koronavirüs (Kovid19) Korkusu: Çorum Örneği". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 1154-1172.

Heymann, J. Raub, A. Earle, A. (2013). "Breastfeeding Policy: A Globally Comparative Analysis". *Bulletin Of The World Health Organization*, 91, 398-406. <Http://Www.Who.Int/Bulletin/Volumes/91/6/12-109363.Pdf>. Erişim Tarihi: 28.03.2021.

Horta, BL. Ve Victora, CG. (2013). "Long-Term Effects Of Breastfeeding: A Systematic Review." *World Health Organization*, 2013. Https://Apps.Who.Int/Iris/Bitstream/Handle/10665/79198/9789241505307_Eng.Pdf. Erişim Tarihi: 20.03.2021.

Küçüköğlü, S. Çelebioğlu, A. Coşkun, D. (2014). "Yenidoğan Kliniğinde Bebeği Yatan Annelerin Postpartum Depresyon Belirtileri Ve Emzirme Özyeterlilik Düzeylerinin Belirlenmesi". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 921-932.

Koskinen, KS. Aho, AL. Hannula, L. Kaunonen, M. (2014). "Maternity Hospital Practices And Breastfeeding Self-Efficacy In Finnish Primiparous And Multi-Parous Women During The Immediate Post-Partum Period." *Midwifery*, 30, 464-470. <Https://Doi.Org/10.1016/J.Midw.2013.05.003>.

Küçüköğlü, S. Ve Çelebioğlu, A. (2014). "Hasta Yenidoğanların Annelerinin Emzirme Öz Yeterlilik Düzeyi Ve Emzirme Başarılarının Güncellenmesi." *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2,1-11.

Lau, Y. Tha, PH. Ho-Lim, SST. Wong, LY. Lim, PI. (2018). "Citra Nurfarah Bzm, Et Al. Analysis Of The Effects Of Intrapartum Factors, Neonatal Characteristics, And Skin-To-Skin Contact On Early Breastfeeding Initiation." *Matern Child Nutr*, 14(1). Doi: 10.1111/Mcn.12492.

Lee, DH. Kim, JY. Kang, HS. (2016). "The Emotional Distress And Fear Of Contagion Related To Middle East Respiratory Syndrome (MERS) On General Public In Korea." Korean J Psychol Gen, 35(2), 355-383

Leung, GM. Ho, LM. Chan, SKK. Ho, SY. Bacon-Shone, J. Choy, RYL. Vd. (2005). "Longitudinal Assessment Of Community Psychobehavioral Responses During And After The 2003 Outbreak Of Severe Acute Respiratory Syndrome In Hong Kong." Clin Infect Dis, 40, 1713-1720. <https://doi.org/10.1086/429923>.

Nalbantoğlu, A. Nalbantoğlu, B. Gökçay, G. (2020). "Covid-19 Enfeksiyonu Seyrinde Annelerin Emzirme Ve Anne Sütü Hakkında Bilgi Ve Tutumları". Namık Kemal Tıp Dergisi, 8(3), 314 – 320.

Nanishi, K. Green, J. Taguri, M. Jimba, M. (2015). "Determining A Cutoff Point For Scores Of The Breastfeeding Self-Efficacy Scale- Short Form: Secondary Data Analysis Of An Intervention Study In Japan". Plosone, 10:E0129698.

O'Campo, P. Faden, RR. Gielen, AC. Wang, MC. (1992). "Prenatal Factors Associated With Breastfeeding Duration: Recommendations For Prenatal Interventions". Birth, 19(4), 195-201.

Sakaoğlu, H.H. Orbatu, D. Emiroglu, M.Çakır, Ö. (2020). "Covid-19 Salgını Sırasında Sağlık Çalışanlarında Spielberger Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeyi: Tepecik Hastanesi Örneği." Tepecik Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30(Ek Sayı), 1-9.

Sultanoğlu H. (2020). "Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Tıp Anabilim Dalı Ve Pandemi Süreci". Konuralp Tıp Dergisi, 12(S1), 372-373.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). "COVID-19 Bilgilendirme Platformu." <https://covid19.saglik.gov.tr> Erişim Tarihi: 30.03.2021.

Türkiye Nüfus Ve Sağlık Araştırması. (2018). http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TNSA2018/Rapor/TNSA2018_Ana_Rapor.Pdf. Erişim Tarihi: 14.03.2021.

Ulu, E. (2020). "Covid-19 Pandemisinin Yenidoğan Sağlığı Üzerine Etkileri." Medical Research Reports, 3 (Supp 1), 118-139.

Yenal, K. Aluş Tokat, M. Durgun Ozan, Y. Çeçe, Ö. (2013). "Bakılan Abalin F. Annelerin Emzirme Öz Yeterlilik Algıları İle Emzirme Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi, 10(2), 14-19.

Yurtdaş, G. Çalık, G. Yalçın, T. Kenter Tohtak, G. (2020). "COVID-19 Pandemi Sürecinde Anne Sütü İle Beslenmenin." İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5(2), 153-158.

World Health Organization. (2013). "Infant And Young Child Feeding Data By Country" <http://www.who.int/bulletin/volumes/91/6/12-109363/en/>. Erişim Tarihi: 20.03.2021.

